

GAT

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

Gidai Erzsébet: Privatizáció Magyarországon

Lentner Csaba: A magyar monetáris politika fejlődése a piacgazdasági átmenetben

Gazdag László: A XXI. század multifunkcionális mezőgazdaságának stratégiái

Farkas Rita: A klaszterek szerepe a kis- és közepes vállalkozások fejlesztésében

Lentner Csaba – Vágyi Ferenc: Adópolitikai reformtörekvések Magyarországon

Borbély József: A „Nyugat-Pannónia Eurégió” jövője

Simon Fiala Zsolt: A magyar egészségügy

Nagy Pongrác: EU-csatlakozás 2004

Kiss Éva: A külföldi működőtőke-befektetések térformáló szerepe a magyar gazdaságban

2003/2

Társadalomtudományi folyóirat

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Andrásy Adél egyetemi docens,
Dr. Dézsy József egyetemi tanár (Bécs),
Dr. Fecske Mihály egyetemi tanár,
Dr. Gidai Erzsébet egyetemi tanár
(a szerkesztőbizottság elnöke),
Dr. Lentner Csaba egyetemi docens

Megjelenik félévente

GT

**A szedést Bosnyákovits Józsefné készítette,
a tördelés Takács Eszter munkája.
A nyomtatás 2004 júliusában készült.**

Szerkeszti: Kormányosné Aranyi Krisztina

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet
Kiadja a „Prognózis 2000” Alapítvány

ISSN 0865 7823

Tartalom:

GAZDASÁG	9
<i>Gidai Erzsébet:</i>	
Privatizáció Magyarországon	9
<i>Lentner Csaba:</i>	
A magyar monetáris politika fejlődése a piacgazdasági átmenetben.....	20
<i>Gazdag László:</i>	
Agrárgazdaság: a hatékonyság kérdése és a modernizáció	40
<i>Farkas Rita:</i>	
A klaszterek szerepe a kis- és közepes vállalkozások fejlesztésében.....	67
<i>Lentner Csaba – Vágyi Ferenc:</i>	
Ungarische steuerpolitische Reformbestrebungen im marktwirtschaftlichen Übergang	76
TÁRSADALOM ÉS POLITIKA	95
<i>Borbély József:</i>	
A „Nyugat-Pannónia Eurégió” jövője	95
<i>Simon Fiala Zsolt:</i>	
A magyar egészségügy	106
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	116
<i>Nagy Pongrác:</i>	
EU-csatlakozás 2004	116
<i>Kiss Éva:</i>	
A külföldi működőtőke-befektetések térformáló szerepe a magyar gazdaságban.....	139
Támogatóink:	157

Farkas Rita

A klaszterek szerepe a kis- és közepes vállalkozások fejlesztésében

A kis- és közepes vállalkozások (kkv) fejlesztése az egyes nemzetgazdaságok gazdaságpolitikai koncepciójában kiemelt hangsúllyal szerepel, hiszen ezen vállalkozói szféra fontos szerepet tölt be nemcsak a foglalkoztatásban, hanem a regionális különbségek felszámolásában, valamint az adott terület lakossága szociális körülményeinek javításában.

A nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan Magyarországon is az egymást követő kormányzati időszakok vállalkozásfejlesztési politikája kiemelten foglalkozott a hazai kis- és középvállalkozások felzárkóztatásával. Ezen vállalkozásfejlesztési programok azonban – a részleges pozitív hatások ellenére – nem voltak képesek a kkv-ok versenyképességének olyan mértékű javítására, hogy azok a jelenlegi gazdasági körülmények között a gazdasági növekedés stratégiai alapjává válhassanak. Ennek oka abban keresendő, hogy a kis- és közepes vállalkozásokat támogató hazai gazdaságpolitikai programok – a rendszerváltás időszakától – az egyes kormányváltások során cél- és eszközrendszerükben megváltoztak, ami kizárta a folyamatosság és kiszámíthatóság alapelveinek érvényesülését, és ez megakadályozta az érintett vállalkozások megerősödését.¹

A gazdaságfejlesztési politika jelenlegi dilemmája, hogy miképpen kezelje a közvetlen külföldi befektetések csökkenése, valamint a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások Magyarországról történő kivonulása által előidézett gazdasági és társadalmi problémákat. Ez a helyzet még inkább rávilágít a hazai vállalkozásfejlesztés hiányosságaira, hiszen a tőkekorlátos hazai vállalkozások nem képesek a gazdaság dinamizálására. Továbbá figyelembe kell venni, hogy az EU-csatlakozást

¹ A hazai kis- és középvállalkozásokat érintő különböző gazdasági programok háttéréről és következményeiről I. Lentner Csaba (2002) elemzéseit.

követően a magyar kis- és közepes vállalkozásoknak újabb kihívásokkal kell szembenézniük, hiszen alkalmazkodniuk kell a piaci verseny fokozódása, a gyors technológiai fejlődés, a vásárlói magatartás állandó változása által diktált követelményekhez.

Magyarország kis nyitott gazdaság, ezen oknál fogva nem hagyhatja figyelmen kívül a külföldi működőtőke-import szükségességét,² ugyanakkor a gazdasági növekedés és az életszínvonal emelése érdekében végre fel kell ismerni a hazai vállalkozások hatékony fejlesztésének igényét.

Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy közvetlen támogatások által nem érhető el a vállalkozások hatékonyságnövelése. Olcsó pénzek transzfere helyett, vagyis a versenyhátrány közvetlen támogatásokkal való csökkentése helyett a versenyképesség javítására kell helyezni a hangsúlyt.³ A kkv-szektor gazdasági hatékonyságának, valamint profitabilitásának növelése érdekében minőségi megújulásra, szerkezetváltásra, új technológiák bevezetésére, új együttműködési formákra, és új finanszírozási koncepciókra van szükség.

Ehhez nyújthat megfelelő keretet például – a beszállítói programok továbbfejlesztése, a beruházás, kutatás-fejlesztés támogatáspolitikája, stb. mellett – a kooperációs hálózat egy speciális formája, vagyis a klaszterek alakítása és működtetése.

A klaszter olyan, mint egy jól együttműködő team, amely rugalmasan és gyorsan reagál a piaci változásokra, és éppen ezen képessége teszi alkalmassá a nemzetközi versenyben való részvételre.

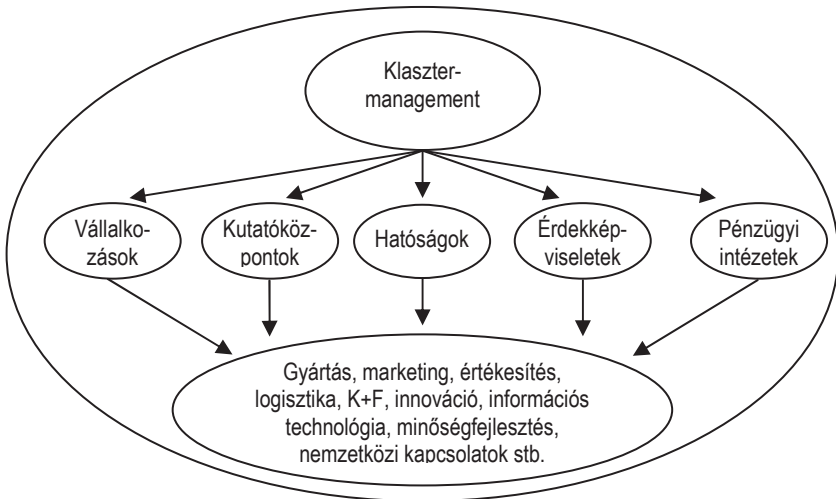
Porter megfogalmazása szerint: a klaszter egy adott gazdasági ágban egymással kapcsolatban álló vállalkozások (ezek lehetnek együttműködő vagy egymással versenyző vállalkozások) és intézmények földrajzi koncentrációja, amely magában foglal számos egymáshoz kapcsolódó gazdasági ágat és további, a verseny szempontjából rele-

² Kalotay Kálmán (2003) írásában úgy véli, hogy a külföldi működőtőke-beáramlás volumenének visszaesése csak átmeneti jellegű, és 2003-tól ezen a téren ismét növekedés fog beállni.

³ Kállay László (2002) a célcsoportok helyett a beavatkozási területek támogatását hangsúlyozza, továbbá kiemeli a tranzakciós költségek csökkentésének jelentőségét a hatékonyságjavítás érdekében.

váns szervezeti egységet, ezenkívül magában foglal hatóságokat, szakmai érdekképviseleteket, egyetemeket és kutatóközpontokat.

A klaszter összességében a vállalkozások regionális hálózatának olyan formája, amely egyrészt fontos tényezője egy adott terület gazdasági fejlődésének, másrészt pedig erősíti a résztvevő kis- és közép-vállalkozásokat.

1. ábra: A klaszter általános struktúrája

Az általam felvázolt klaszterstruktúra természetesen nem kötött, hiszen annak felépítése változhat aszerint, hogy a klaszter milyen gazdasági ágban tevékenykedik, illetve hogy milyen szervezetekkel működik együtt. Ezenkívül a klaszter szerveződhet egy ügynevezett vezető vállalkozás, például egy multinacionális nagyvállalat köré, de létrehozhatják hazai tulajdonban lévő kis- és középvállalkozások is. Természetesen mindkét formátum rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal egyaránt. Egy konzern köré való tömörülés esetén előfordulhat, hogy a kisebb vállalkozások túlzott mértékben kívánnak támaszkodni a nagyvállalat által kínált előnyökre, és esetleg elkényelmesednek, aminek a következménye lehet, hogy gazdasági recesszió esetén teljesítményük nagymértékben a vezető vállalattól válik függővé. Ugyanakkor, ha

ügyesen használják ki a klaszter által kínált lehetőségeket, megalapozhatják hosszú távú fejlődésüket. A klaszteralakításnak különösen a kezdeti időszakában a résztvevők számára mindenképpen előnyös, hogy számíthatnak a vezető vállalkozás tapasztalataira, támogatására, továbbá a vezető vállalat dinamizálni képes a klaszter fejlődését. A ki zárólag kis- és középvállalkozások által létrehozott klaszterben a résztvevő vállalkozások kezdetektől kénytelenek saját összesített erejükre támaszkodni, ami lehet, hogy kezdetben lassúbb növekedést eredményez, de a forráskoncentráció által hosszabb távon ez a struktúra is az előbbihez hasonlóan sikeres tud lenni.

A klaszter például a szomszédos Ausztriában már bevált, jó hatékonysággal működő gazdasági modell, így itt már megfelelő mennyiségű tapasztalat gyűlt össze a klaszteresedési folyamatra vonatkozóan. A klaszterben való együttműködéssel a kis- és közepes vállalkozások pótolhatják a mérethatékonyság hiányosságait a multinacionális versenytársakkal szemben, hiszen a kooperáció által gyorsabban tudnak reagálni az egyre speciálisabbá váló vásárlói igényekre.

A mérethatékonyság mellet lényeges a vállalatok hálózati együttműködéséből eredő szinergiahatás is, ugyanis a rendelkezésre álló erőforrásaikat összehangoltan használják, és energiáikat egymás közömbösítése helyett az eredményesebb működésre tudják fordítani.

Nemzetközi elemzések szerint a klaszterben működő vállalatok termelési függvényeinek vizsgálata azt mutatta, hogy a termelés skáláhozadéka növekvő (a skáláhozadék és a jövedelmezőség közötti kapcsolat erősen szignifikáns), továbbá a kooperáló vállalatok versenyképességét illetően javulás következett be. A klaszterműködtetés hozzájárul a munkapiac pozitív változásaihoz, ami nemcsak a foglalkoztatottak létszámának és munkabérének javulásában jelentkezik, hanem megnövekedik a munkavállalók bizalma is, a munkahelyi fluktuáció csökken.⁴ A klaszteresedési folyamat impulzust ad az új vállalkozások létesítésére olyan gazdasági szférákban is, mint pl. a pénzügyi szolgáltatás, vállalati tanácsadás stb., továbbá ösztönzi a kutató- és fejlesztő in-

⁴ A klaszterek munkapiaci hatásaival részletesen foglalkozik a Tu Wien (2002) tanulmánya.

tézeteket, hogy azok a klaszterrégióba települjenek, ezáltal újabb kvalifikált munkahelyeket létrehozva.

A kkv-ok jelentős része, az adott technológia komplexitása, valamint a magas költségek miatt önerőből nem képes kutatás-fejlesztésre, innovációra, amihez a klaszter ugyancsak képes segítséget nyújtani. Továbbá nem elhanyagolható szempont, hogy az együttműködés és az infrastruktúra közös használata által költséghatékony működés érhető el.

Ausztriában mintegy 40 klaszter működik, ebből néhány még az indulás első szakaszában. A klaszterek több mint felét az állam támogatja exportösztönző gazdaságpolitikáján keresztül, míg másokat a tartományi gazdaságfejlesztő programok által támogatnak. A tartományok mind a finanszírozási, mind pedig a szervezési feladatok ellátásához jelentős erőket mozgósítanak, tehát tevékeny részesei a klaszterfejlesztésnek, ami különösen jellemző Felső-Ausztriára és Steiermark tartományra.

Az első szervezeti klaszter Ausztriában az Automobil-Cluster Styria volt, amely Steiermark tartomány kezdeményezésére jött létre, míg a második autóiipari klasztert – amely időközben a 345 szervezetet magába foglaló legnagyobb regionális klaszterré nőtte ki magát – az osztrák állam regionális fejlesztést célzó, és kifejezetten Felső-Ausztriára kidolgozott programjában hozták létre.

A klaszteralapítást követő 5-6 évben az osztrák állam jelentős szerepet vállalt a működtetésben, jóllehet a cél mindenképpen az, hogy a klaszterek nagyobb részben, de persze graduálisan, önfinanszírozóvá váljanak.

Az ausztriai példa is mutatja, hogy a klaszterek létrehozása és működtetése aktív állami szerepvállalás nélkül nem lehetséges. Az államnak és intézményeinek tevékeny részt kell vállalnia a hálózatok létrehozásában és működtetésében, ami egyaránt jelent konkrét anyagi segítségnyújtást, valamint a kamarákon és egyéb érdekképviselőteken keresztül nyújtott informális támogatást. Az állami feladatok elsődlegesen a klaszterek működési környezetének kialakítására irányulnak, úgy mint a klaszterek telephelyi infrastruktúráját érintő beruházások végzése, illetve azok támogatása, valamint beruházások a képzés és továbbképzés területén, a vállalkozások alapításának ösztönzése, vállalkozóbarát ügyintézés kialakítása, azaz a közigazgatási szervek ügy-

intézésének rugalmassabbá tétele, továbbá nemzetközi klaszterfejlesztési programok kidolgozása, akár a szállítás vagy az energiaellátás területén.

A hazai kormányzati intézményrendszernek és vállalkozói érdekképviselőknek fontos szerep jut a klaszteresedési folyamatban. Ma már – kormányzati pénzből, PHARE-pénzből stb. – számtalan olyan kamara, szövetség, hivatal van, amelyek feladata a vállalkozások formális és informális támogatása lenne. Azonban „a kevesebb néha több lenne” mondás érvényesülhetne, amennyiben ezen szervezetek inkább kisebb számban, de hatékonyan működnének. Ugyanis általános tapasztalat, hogy a vállalkozások jelentős része nem is tud ezek működéséről, vagy ha a vállalkozónak tanácsra, információra van szüksége, általában hiányos tájékoztatást és nem konkrét segítségnyújtást kap.

A fenti szervezetek, érdekképviselők legfontosabb feladatai közé tartozik többek között a képzés, illetve továbbképzés anomáliáinak megszüntetése, továbbá az ezen területen való egyeztetés az állam és a vállalatok között, ugyanis a jelenlegi képzési struktúrából eredő munkakínálat és a vállalkozások munkakereslete között óriási szakadék tátong (a szakmunkásképzés leépült, túlságosan nagy a felsőfokú képzettséggel rendelkezők kínálata, amelyet a munkapiac nem képes felszívni). Ugyancsak a teendők között szerepel az információnyújtás a finanszírozási lehetőségeket, valamint a pályázati feltételeket illetően.

A magyarországi klaszteresedési folyamat támogatása már a „Széchenyi Tervben” megjelent, jóllehet a fejlesztési program itt csak a klaszterek létrehozásának támogatására koncentrált. A jelenlegi kormány Smart Hungary” középtávú beruházási ösztönzési koncepciójában a stratégiai célok között szerepelteti a klaszterek fejlesztését a gazdasági növekedés, illetve a vállalkozások versenyképességének megőrzése és javítása érdekében.

Magyarországon jelenleg 19 működő klaszter található, amelyek közül az első, a 2000-ben létrehozott Közép-Magyarországi Autóipari Klaszter (Esztergom Klaszter). Az ugyancsak az autógyártás területén létesített másik jelentős klaszter, amely a magyar GDP 10%-át adja, a Pannon Autóipari Klaszter (PANAC), amelynek alapító tagjai között szerepel pl. az Audi Hungária Kft., Magyar Suzuki Rt., Rába Magyar Vagon és Gépgyár Rt., Opel Magyarország Járműgyártó Kft., Citibank

Rt. stb. A hazai klaszterek az autóiparon kívül az építőipar, fa- és bútortipar, textilipar, turizmus területén egyaránt megtalálhatók.

A klaszterek megoszlása egyenlőtlenséget mutat, ugyanis a Nyugat-Dunántúli Régióban 5, a Közép-Dunántúli Régióban 4 klaszter működik, ugyanakkor az Észak-Magyarországi Régióban egyáltalán nincs klaszter. Tekintettel arra, hogy a hazánkban működő klaszterek még rendkívül fiatalok, így kevés a rendelkezésre álló tapasztalat azok tevékenységét, sikerét avagy sikertelenségét illetően. Az azonban látható, hogy az egyes klasztereken belül nem megfelelő súllyal tevékenykednek az egyetemek, kutatóbázisok, valamint a kormányzati intézmények és érdekképviseletek, ezek részvétele a klaszterekben inkább jelképesnek mondható, tehát itt lényegesen nagyobb aktivitásra lenne szükség. Problémát jelent a támogatási rendszer szerkezete is. A jelenlegi támogatási rendszer egy három szintű struktúrát mutat, vagyis van egy kormányzati szint, regionális szint és a megyei-önkormányzati szint. Ezen belül a regionális szintű támogatások elosztása különösen nehézkes, ami abból fakad, hogy vannak olyan gazdasági régiók, amelyek egyelőre nem kívánják támogatni a területükön működő klasztereket.

Az említett nehézségek ellenére, amelyek véleményem szerint az információáramlás hiányosságaiból, valamint a hazai kis- és középvállalkozások kezdeti, egy a számukra kevésbé ismert együttműködési forma bevezetésével kapcsolatos aggályokból fakadnak, a klaszteresedési folyamat Magyarországon is sikeres lehet. Ez a program jól illeszthető a gazdaságfejlesztés koncepciójába, és ezen belül a kis- és közepes vállalkozások támogatási politikájába, hiszen a fejlesztési és támogatási célok egybevágnak. Éppen ezért végre konkrétumokra, valószínű intézkedésekre van szükség a klaszterek létrehozásának és különösen működtetésének mind közvetlen, mind pedig közvetett (pl. a bérjárulékok csökkentése, az amortizációs leírás gyorsítása, adókedvezmények a képzésre, továbbképzésre, K+F-re, a kockázati tőkebefektetések támogatása stb.) támogatását illetően.

Az állami támogatásoknak és adókedvezményeknek kompatibilisnek kell lennie az EU-normákkal. Az Európai Bizottság azt szorgalmazza, hogy a tagállamok támogatási politikája kiegészítse az uniós támogatásokat.

Az EU-támogatások igénybevétele érdekében pontosan meghatározott projektek kidolgozása szükséges, erre tanulságként szolgál Ausztéria példája, amely a csatlakozást követően több EU-támogatási keretet nem volt képes kihasználni, mert fejlesztési szakemberei felkészületlenek voltak az EU támogatási projektjeivel kapcsolatban. A klaszterek megfelelő keretet nyújtanak a támogatások sikeres megszerzéséhez, egyrészt mert a klasztermanagement vagy egy klasztertag projektkoordinátor összefogja és irányítja a projektkidolgozást és a pályázat benyújtásának munkafolyamatát, másrészt a kkv-k a kooperációban összevonva erőforrásaikat sikerebben képesek pályázni a támogatásokra.

Az EU közösségi politikája kiemelten foglalkozik a kis- és középvállalkozásokkal, részben a vállalkozáspolitikai keretein belül, részben pedig koncentrált akciókon keresztül. A tapasztalatok szerint a hazai vállalkozások eddig csak korlátozott mértékben tudtak bekapcsolódni a közösségi programokba, aminek oka – véleményem szerint – a helyi politikusok és a fejlesztési szakemberek nem megfelelő felkészültsége, valamint a kamarák és egyéb szakmai érdekképviselői szervek információáramoltatásának hiányosságai.

Az Európai Unióban belül fejlett és jól működő metodikája van a kis- és közepes vállalkozások támogatásának, míg Magyarországon minden kormányváltást követően változik ezen vállalkozói szféra támogatáspolitikája. A magyar kkv-k már meglévő versenyhátránnyal lépnek az Európai Unióba, és számolnunk kell azzal, hogy a nyitott Európában a konkurenciaharc erősödésével további nyomás nehezedik ezekre a vállalkozásokra.

A klaszter mint gazdasági modell alkalmazása önmagában természetesen nem jelent teljes megoldást az érintett vállalatok problémáinak kezelésében, de egyfajta lehetőséget biztosít a kis- és középvállalkozások dinamizálásában a képességek és lehetőségek koncentrált kiaknázása által.

Irodalomjegyzék:

- Atzmüller, R. Gaubitsch, R. Sturm, R. (2000): Innovation – Qualifikation – Aspekte regionaler Entwicklung, AMS-Report, Wien
- Kállai László (2002): Paradigmaváltás a kisvállalkozás-fejlesztésben, Közgazdasági Szemle, 2002. július–augusztus
- Kalotay Kálmán (2003): Működőtöke-válságban?, Közgazdasági Szemle, 2003. január
- Lentner Csaba (2002): A hazai vállalkozásokat erősítő gazdasági programok társadalmi hatásai – az egzisztenciahiteltől a Széchenyi Tervig, Valóság, 2002/8. szám
- Lentner Csaba (2002): Förderungsprogramme für heimische Unternehmen, Zeit-Fragen, 2002/10. Jahrgang
- Major Iván (2002): Miért (nem) sikeresek a magyar közép vállalatok?, Közgazdasági Szemle, 2002. december
- Porter, M. (1998): Cluster and the new economics of competition, Harvard Business Review
- Porter, M. (1999): Wettbewerb und Strategie, Econ Verlag, München
- Waldner, B. Mayrhofer, W. (2002): Cluster als regionale Antwort auf die Globalisierung und Arbeitsplatzmotor der österreichischen Wirtschaft, TU Wien
- Internetcímek:*
- www.acstyria.at
 - www.ams.or.at
 - www.ams.or.stmk
 - www.automobil-cluster.at
 - www.energytech.at/foerderungen
 - www.gm.hu
 - www.holz-cluster.at
 - www.2.wkstmk.at